

TANULMÁNYOK

ERDŐ Péter

A HÁZASSÁG KÁNONJOGI ARCULATA A TÖRTÉNELEMBEN

SUMMARIUM: I. A KERESZTÉNY ÓKOR: 1. A házasság lényege és a keresztény sajátosságok; 2. A házassághoz szükséges előzetes követelmények; 3. A házasságkötés; II. A KORAI KÖZÉPKOR: 1. A barbár királyságok; 2. A karoling kor; III. A HÁZASSÁG FELETTI EGYHÁZI JOGHATÓSÁG ELSŐDLEGES ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK KORA: 1. A beleegyezés szerepe; 2. A kötelező szertartások; 3. Az akadályok; IV. AZ ÚJKOR: 1. A trienti forma; 2. A házassággal kapcsolatos világi törvényhozás erősödése és a polgári házasság bevezetése; V. A XX. SZÁZAD TENDENCIÁI A TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉS FÉNYÉBEN.

I. A KERESZTÉNY ÓKOR

1. A házasság lényege és a keresztény sajátosságok

Ha rekonstruálni akarjuk az ókori keresztény közösségben a házasság intézményének arculatát, mindig a különféle teológiai, liturgikus, kánonjogi és világi jogi emlékekből kell kiindulnunk. Az utóbbi évtizedek szakirodalmi alapján a következő kép rajzolódik ki:

1) Kezdetben az Egyház úgy tekintette a házasságot mint a természetjogból származó intézményt, mely az evilági valóságok közé tartozik.¹ A keresztények is néptük törvényei és szokásai szerint köthették meg házasságukat, de el kellett kerülniük a pogány vallással kapcsolatos gyakorlatokat. Ez nem jelentette azt, hogy az Egyház közömbösen tekintett volna a hívők házasságára. Noha a patrisztikus szövegekben kevés szó esik a házasságról mint két akarat megegyezéséről – ez a gondolat majd Szent Ambrusnál nyer világos megfogalmazást a patrisztikus irodalomban² –, úgy tűnik, hogy ez a római jogból származó szemlélet a keresztények között is általánosan elfogadott volt.³ A feleknek ezt a megegyezését azonban a keresztény felfogás szerint Isten erősítette meg mint

¹ J. DAUVILLIER, *Les temps apostoliques. 1er siècle* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident II), Paris 1970, 373-384; P. L'HUILLIER, *Novella 89 of Leo the Wise on Marriage: An Insight into its Theoretical and Practical Impact*, in *Greek Orthodox Theological Review* 32/2 (1987) 155.

² Inst. virg. VI, 41.

³ Vö. DAUVILLIER 381. 384 (bibliográfiával); O. ROBLEDA, La definizione del matrimonio nel diritto romano, in *La definizione essenziale giuridica del matrimonio. Atti del colloquio romanistico-canonico*, 13-16 marzo 1979 (Utrumque Ius 5), Roma 1980, 29-43; E. VOLTERRA, *Consensus facit nuptias*, uo. 44-56; stb.

olyan szövetséget, melyet már a Máté evangélium szerint (Mt 19,4-6) az egység és a felbonthatatlanság jellemez. Ezt a gondolatot már világosan megfogalmazta például Amaszeai Aszterion a IV. század végén vagy az V. század legelején. Ő ugyanis kimondja, hogy a házasságkötés szertartásában maga Isten vezeti a menyasszonyt a vőlegényhez és jóváhagyja házasságukat.⁴

2) Az első századok keresztényei arról is meg voltak győződve, hogy házasságukat saját törvények (is) szabályozzák, főként a Máté evangéliumában meghirdetett elv. Így tűnik fel – legkésőbb a IV. század végén – a házastársak közötti természetfeletti kötelék eszméje is.⁵

3) A patrisztikus irodalom nem foglalkozik a házasság érvényességének kérdésével, de ismeri a nemlétező vagy csak látszólagos házasság fogalmát.⁶

4) Szent Pál tanítását⁷ követve az ókori keresztények nagy teológiai értéket tulajdonítottak a keresztények házasságának mint Krisztus és az Egyház egysége jelének. Szent Ágoston hangsúlyozza, hogy a házasság mint szimbólum reprodukálja ennek a nagy misztériumnak a valóságát is.⁸ A házasságnak ez a megbecsülése azonban nem volt akadálya annak, hogy a szüzességet nagyobb értéknek tekinték.⁹ Az Egyház azonban elutasította az aszketikus túlzásokat és leszögezte – például a Gangrai Zsinaton¹⁰ –, hogy a házasság is az üdvösség egyik útja. Mégis egyes szerzők – így Órigenész, Szent Ágoston és Szent Jeromos – műveiben felmerül a házastársi aktus tisztátalanságának eszméje. Ez az erkölcsi megítélés azonban nem befolyásolja jelentősen magának a házasság intézményének az alakulását.

5) A patrisztikus korban a házasság céljaként az élet továbbadását hangsúlyozzák. Ennek a ténynek a fokozott kiemelésében általában a sztoikus filozófia¹¹ hatását szokás látni. Ám tudatában vannak a kor keresztényei a kölcsönös házastársi szerelem méltóságának is. Egyébként ennek értékelése szintén fellelhető a sztoikusok műveiben.¹² Ez a szerelem a *fides* Szent Ágoston-i fogalmának részét alkotja.

6) Az elhálásnak, úgy tűnik, nem tulajdonítottak jogi jelentőséget a házasság létrejötte tekintetében. Egyes szerzők, így Henri Crouzel¹³ szerint a házasságot a *sponsalia* erősítette meg.¹⁴ Ám ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az ilyen

⁴ PG 40, 228 C.

⁵ Vö. H. CROUZEL, *Matrimonio. I. Teologia del matrimonio*, in *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, dir. A. di Berardino, II, Casale Monferrato 1984, 2182.

⁶ Pl. Origenes, Com. Mt. XIV,24; S. Basilius Magnus, can. 26.

⁷ Ef 5,22-23.

⁸ De nupt. et cons. I, 10 (11), 21 (23).

⁹ Vö. 1Kor 7,32-34; CROUZEL 2182.

¹⁰ Can. I; vö. cann. 4, 9, 10, 14.

¹¹ Vö. CROUZEL 2182; M. POHLENZ, *La Stoa. Storia di un movimento spirituale*, Firenze 1978, I, 278-279, 282, 382-383; II, 54-55, 124-125 (ford. németből).

¹² Vö. fent II. jegyz.

¹³ CROUZEL 2183.

¹⁴ A *desponsatio* kifejezés sajátosan keresztény használatához, mely úgy tűnik, köztes jelentést hordozott az eljegyzés és a római értelemben megkötött házasság között, s amely zsidó hagyományokra ment vissza, lásd J. GAUDEMET, *Le mariage en Occident. Les mœurs et le*

eljegyzés nem hozott létre házassági köteléket a klasszikus római jogban sem,¹⁵ és hogy a legfőbb kánoni jogforrások, melyek az eljegyzés felbontását tiltják, nem tévesztik azt össze a házasságtöréssel,¹⁶ meg kell elégednünk annak állításával, hogy a keresztények számára is a beleegyezés hozta létre a házasságot. A férj házába vezetés (*deductio in domum mariti*), bár a római világban a szokás által megkívánt rítus volt, sőt a római jog szakértői olykor még a házassághoz szükséges anyagi elemnek is tekintették, az általános tudományos meggyőződés szerint, a szokásos ceremóniákhoz hasonlóan, csupán a házassági beleegyezés utólagos, külső kifejezése volt.¹⁷

2. A házassághoz szükséges előzetes követelmények

Bár a keresztények sok olyan követelményt magukévá tettek, mely népük joga szerint szükséges volt a házassághoz, például a házasságkötéshez a római jogban megkívánt tizenkét, illetve tizennégy éves életkort,¹⁸ léteztek olyan sajátosan keresztény kritériumok is, amelyek tiltották a házasság megkötését.

Az Egyház álláspontja rokonság esetében tiltotta a házasságot egyeneságon, és bizonyos fokain is. Szent Ambrus és Szent Ágoston például egyértelműen elutasítják az ilyen házasságot. Ezekben az esetekben azonban inkább erkölcsi szabályról, mint pontos jogi szabályozásról van szó.

Gyakoribbak azok a zsinati szövegek, melyek a sógorság különböző fajtái esetén tiltják a házasságot.¹⁹ A zsinatok tiltják az eretnekekkel, pogányokkal és zsidókkal való házasságkötést is.²⁰ Hangsúlyoznunk kell, hogy a meg nem kereszteltekkel való házasságkötés tilalma a pogányokkal való összeházasodás régi zsidó tilalmából származott.²¹ Ennek az „akadálynak” egy sajátosan keresztény vonása a Korintusiaknak írt első levél „csakis az Úrban” kifejezésére (1Kor 7,39) megy vissza, melyet a patrisztikus irodalomban általában úgy magyaráztak, hogy a hívőknek csakis kereszténnyel szabad házasságot kötniük. Megfigyelhető azonban, hogy mikor ebben a korban az Egyház két személy közt tiltja a házasságot, nem gondol arra, hogy az ilyen házasság semmisségét mondja ki.

droit, Paris 1987, 60-61.

¹⁵ Vö. Dig. 45, 1, 134, pr. (Paulus); DAUVILLIER 381.

¹⁶ Vö. Conc. Eliberitanum, can. 54; Siricius, Litt. ad Hymerium Ep. Tarraconen., cap. 4 ("De coniugati autem velatione requisiti, si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere: hoc ne fiat omnibus modis inhibemus, quia illa benedictio quam nupturae sacerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur", ed. *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni*, ed. P. Hinschius, Leipzig 1863 [Aalen 1963], 521).

¹⁷ Vö. pl. DAUVILLIER 381-382.

¹⁸ Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident*. 65.

¹⁹ Vö. Conc. Eliberitanum, can. 61; Conc. Neocaes., cann. 20, 66.

²⁰ Conc. Eliberitanum, cann. 15-17; Conc. Arelaten. (314), can. 11; Conc. Hipponen. (393), can. 12; Conc. Chalcedonen. (451), can. 14; Conc. Trullan. (691), can. 72.

²¹ U. NAVARRETE, *Matrimoni misti: conflitto da diritto naturale e teologia?*, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 5 (1992) 267-271; P. ERDŐ, *I matrimoni misti nella loro evoluzione storica. (La disparità di culto)*, in *I matrimoni misti (Studi Giuridici 47)*, Città del Vaticano 1998, 11-22.

Nem tagadható azonban, hogy egyes esetekben a késő ókori világi törvényhozás bizonyos fajta házasságok vagy házassági kísérletek kizárásához vagy büntetéséhez az ezt megelőző Egyházi tilalomból merített ösztönzést.²² Más volt a helyzet a valláskülönbség (*disparitas cultus*) esetén. A római császári törvényhozás nem tiltotta keresztények és pogányok házasságát, viszont a kánonjognál sokkal szigorúbb és ellenségesebb volt a keresztények és zsidók vagy eretnekek közti házasság tekintetében. II. Constantinus 339-ben halálbüntetéssel fenyegeti azokat a zsidó férfiakat, akik keresztény nőt vesznek feleségül.²³ 388-ban is a házasságtörésért járó halálbüntetéssel fenyegeti meg egy császári törvény a zsidók és keresztények közti házasságot.²⁴ Ezek a világi törvények bennfoglaltan az ilyen házasságok semmisségét is magukban foglalják. Az egyházi jog mégsem veszi át egyelőre ezeknek a szabályoknak az érvénytelenítő jellegét. Erre majd csak a XII. században, a szokásjog alapján kerül sor.

Egyes zsinati kánonok és Nagy Szent Baszileiosz kánonjai tiltják a nőrablás nyomán²⁵ vagy szerzetesi életre elkötelezett személlyel²⁶ való házasságkötést is.

Úgy tűnik, az Egyház a maga részéről nem kívánta meg erősebben a házasságkötéshez (mai szóval akár az „érvényességhez”) a jegyesek szüleinek beleegyezését, mint a római jog, mely sok esetben szükséges feltételként követelte meg azt, amikor a felek nem voltak saját jogúak, hanem *alieni iuris* volt a jogállásuk.²⁷ Keresztény körökben nem hangsúlyozták különösen a *patria potestatis* gyakorló személy beleegyezésének szükségességét, hanem inkább azt tanácsolták, hogy a felek fogadják el a szülők választását, mely az anya véleményét is magában foglalhatta.²⁸

Az esetleges, egyébként sajátosan egyházi „bontó házassági akadályok” problémája kapcsán – olyan kategória ez, mely csak a középkorban kristályosodik ki – ki kell térnünk a korábbi házassági kötelékből fakadó akadály kérdésre, vagyis a házasság felbonthatatlanságáról való keresztény meggyőződés jogi következményeire. A források tanúsága e téren gyakran bonyolult, ellentmondásos és nehezen magyarázható. Mégis, a helytelenítés és az olykor a kiközösítésig terjedő büntetések ellenére, melyeket az első házastárs életében új házasságot kötők számára kilátásba helyeztek, a kor kánonjogi szövegei nem mondják ki az első házasság tönkremenetele után kötött újabb házasság *jogi érvénytelenségét*,²⁹ hiszen ez a kategória e korban még nem alakult ki. Sőt a 407-es Karthágói Zsinat, miközben az evangéliumi és az apostoli fegyelemre tekin-

²² A rokonságról vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 66.

²³ CTh 16,8,6: „Quod ad mulieres pertinet, quas Iudaei in turpitudine suae duxere consortium in gynaeceo nostro ante versatas, placet easdem restitui gynaeceo idque in reliquum observari, ne Christianas mulieres suis iungant flagitiis vel, si hoc fecerint, capitali periculo subiugentur” (*Theodosiani Libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis*, ed. Th. Mommsen, I/2, ⁴Dublin-Zürich 1971, 888).

²⁴ CTh 3.7.2 vö. Cod. 1.9.6.

²⁵ Conc. Ancyran, can. 11 (az elrabolt jegyesekről).

²⁶ Vö. pl. Conc. Valentin. (374), can. 2; S. Basilius Magnus, cann. 6, 18-20, 60.

²⁷ DAUVILLIER 381.

²⁸ S. Ambrosius, De Abraham I, 312; GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 60.

²⁹ GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 75.

tettel elutasítja azok házasságát, akik miután különváltak első házastársuktól, új házasságot kívánnak kötni, ennek kizárása érdekében új törvényt akar kérni a császártól. Úgy tűnik, az afrikai püspökök nem tartották magukat illetékesnek vagy képesnek arra, hogy a felbonthatatlanság törvényének érvényt szerezzenek.³⁰

A Római Birodalom utolsó évszázadainak világi törvényhozása többször rendelkezett olyan kérdésekről, melyek az előző házastárs életében való új házasságkötés lehetőségét érintik. Ezek a szabályok nem mindig voltak összhangban az Egyház felfogásával. Hadifogság és az azt követő rabszolgaság esetén például a másik házassfél részére nyitva állt a lehetőség arra, hogy bizonyos idő eltelte után új házasságot kössön. Ám ez a római szabály, úgy tűnik, inkább a halál vélemezésére, mint a házasság felbontására vonatkozott.³¹ A kései római jog ismerte a házasság *büntetésből* való állami felbontását is.³² A *repudium* tekintetében, mely a felek egyikének kezdeményezésére – vagy egyes konstitúciók szerint akár közös megegyezéssel is – a válást vonta maga után az azonnal vagy bizonyos idő eltelte utáni új házasságkötés lehetőségével együtt, a jogi szabályozás többször változott.³³ Noha a birodalmi törvényhozás – valószínűleg az Egyház szándékához igazodva – igyekezett csökkenteni a válás lehetőségét, az ókori világi jogban még a keresztény időszakban is lehetséges maradt bizonyos esetekben a válás utáni új házasságkötés.³⁴

3. A házasságkötés

Mint mondtuk, kezdetben a keresztényeknek nem volt olyan saját szertartásuk a házasságkötésre, mely feltétlenül szükséges lett volna a házasság létrejöttéhez. Bár Antióchiai Szent Ignác Szmirnai Szent Polikárphoz írt levelében³⁵ azt olvassuk, hogy a keresztényeknek a püspök jóváhagyásával kell házasságot kötniük, hogy házasságuk az Úr szerint való legyen (vö. 1Kor 7,39),³⁶ nem pedig a test kívánsága szerint, ezt a megnyilatkozást a mai szerzők többnyire lelkipásztori és nem joghatósági jellegűnek tekintik.³⁷ Mindez mégis azt bizonyítja, hogy a keresztények házasságukat kezdettől fogva szent dolognak is tartották.³⁸ Nem tekinthető viszont ez a hely a papi áldás szükségessége bizonyítékának.

³⁰ Registri ecclesiae Cartaginensis excerpta 102: *Concilia Africae 345-525*, ed. Ch. Munier (CCL 149), Turnholti 1974, 218; GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 76.

³¹ Vö. Cod. 5.17.7 (337); Nov. 22.7 (535); Nov. 117.11 (542).

³² Vö. CTh 9.42.1; Cod. 5.16.24.2 (interpoláció); Cod. 5.17.1 (interpoláció).

³³ Vö. CTh 3.16.1 (331); CTh 3.16.2 (421); Cod. 5.17.9 (497 – *repudium* közös megegyezéssel); Cod. 5.17.10-12; Nov. 22 (536 – teljes házassági „kódex”); Nov. 117 (542); Nov. 134 (556); Nov. 140 (566).

³⁴ Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 84.

³⁵ Polyc. 5. 2.

³⁶ Vö. J. A. FISCHER, *Die apostolischen Väter* (Schriften des Urchristentums 1), Darmsatdt 1975, 221.

³⁷ C. TIBILETTI, *Matrimonio. II. Riti liturgici*, in *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, dir. A. di Berardino, II, Casale Monferrato 1984, 2186.

³⁸ P. TOCANEL, *De Novellae 89 Leonis Philosophi canonizatione*, in *Apollinaris* 42 (1969) 21.

A világi házassági okmány (*tabulae nuptiales*) Tertullianus szerint³⁹ a keresztényeket is kötelezte. Ezt a levelet, ha a felek keresztények voltak, Szent Ágoston korában a püspök is aláírta,⁴⁰ bár inkább tanúként, nem pedig kormányzati intézkedést végző hatóságként.⁴¹ Ezeknek a tabuláknak a püspökökkel való aláíratására nemcsak Afrikából, hanem Gallia és Itália területéről is maradtak fenn bizonyítékok.⁴² Szent Ambrus ezt az okmányt a házasság bizonyítékának, nem pedig létesítőjének tartotta.⁴³

Noha a legelső keresztény századokban nem mutatható ki keresztény házassági liturgia létezése, a pogány családi szertartásokat kezdték felváltani a keresztény szokások. Olykor pogány eredetű szokások – mint például a koronázás – keresztény tartalmat nyertek.⁴⁴

A legrégebbi tanúbizonyságok, melyek a hívők házasságának liturgikus jóváhagyására vagy megerősítésére utalnak, nem egészen világosak. Tertullianusnál például azt olvassuk, hogy ezeket a házasságokat az Egyház jóváhagyta, az Eucharisztia megerősítette és az áldás (vagy a közösség imádása) megpecsételte.⁴⁵ Egyesek úgy magyarázták ezt a szöveget mint tanúságot a házasság papi megáldásáról,⁴⁶ mások megalégszenek azzal, hogy Tertullianus szövegét ne egyetlen cselekményre általában, hanem a házasság vallásos megélésének keresztény módjára vonatkoztassák.⁴⁷ Jóllehet az Egyház tudni akart hívei házassági állapotáról és tiltotta a rejtett házasságokat,⁴⁸ sem a papi áldást, sem más vallási szertartást nem tekintettek szükségesnek a keresztények házassága érvényességéhez.⁴⁹

A IV. század közepétől elterjedt a házasság papi vagy püspöki megáldásának gyakorlata.⁵⁰ Úgy tűnik, ez az áldás fokozatosan fejlődött ki egy bizonyos zsidó eredetű atyai vagy papi házi áldásból. Ez alakult később valódi házassági liturgiává.⁵¹ Ám ezt az áldást még nem tekintették szükségesnek a házasság létrejöttéhez. Még a Trulluszi Zsinat (691) sem kívánja meg ezt. Tehát hosszú ideig a már

³⁹ Uxor. II, 3, 1.

⁴⁰ S. Augustinus, Sermo 332, 4.

⁴¹ Vö. TIBILETTI 2186.

⁴² Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 63; M. MARIN, *Le „tabulae matrimoniales” in S. Agostino*, in *Siculorum Gymnasium* 39 (1976) 307-321.

⁴³ Ep. 69, 5.

⁴⁴ L'HUILLIER 154; vö. S. Ioannes Chrysostomus, in Ep. I. ad Tim. Hom. 9, 2; GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 62 (reprodukciót közöl egy III.-IV. századi pohárról, mely Krisztust ábrázolja, amint az ifjú párt megkoronázza).

⁴⁵ Uxor. II, 8, 6 („Ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsignat benedictio, angeli renuntiant, Pater ratum habet”).

⁴⁶ TOCANEL 21.

⁴⁷ TIBILETTI 2186.

⁴⁸ Vö. pl. Tertullianus, Pudic. 4, 4.

⁴⁹ Vö. TOCANEL 22 (tanúbizonyságok gyűjteményével).

⁵⁰ Vö. L'HUILLIER 155; K. RITZER, *Formen, Riten und religiöses Brauchtum der Eheschliessung in den christlichen Kirchen des ersten Jahrtausends*, Münster 1962, 76-77; TIBILETTI 2187.

⁵¹ K. STEVENSON, *The Origins of Nuptial Blessing*, in *The Heythrop Journal* 21 (1980) 412-416; UA., *Nuptial Blessing: a Study of Christian Marriage Rites*, London 1982.

létező házasság ünnepélyessé (formálissá) tételéről (későbbi szóval *solemnisatio*) volt szó.⁵² Nyugaton 514-ben Hormisdas pápa előírja a házasság papi megáldását,⁵³ de nem az érvényesség feltételeként.

A papi áldás mint az érvényes házasságkötés feltétele először a bizánci császári törvényhozásban jelenik meg. Először mint a lehetséges formák egyike,⁵⁴ később mint előnyben részesített forma,⁵⁵ végül Bölcös Leó császár 907 előtt keletkezett 89. Novellájában mint a házasság érvényes megkötéséhez szükséges egyetlen forma.⁵⁶ Ez a törvényhozás, mint látjuk, az Egyházi gyakorlatból kiindulva immár a házasság létesítéséhez szükséges formát vezetett be. A bizánci irodalom nem látott ellentétet a házassági beleegyezés (*consensus*) és az egyházi forma kritériuma között, hanem mindkettőt szükségesnek tartotta.⁵⁷ A mai kánonjogi irodalom nem kis része azt állítja erről a világi jogszabályról, hogy a Bizánci Egyház rögtön kanonizálta azt. Később ugyanezt tette a szláv ortodoxia is.⁵⁸ Tekintettel azonban arra, hogy az ókori Egyház tartózkodott a világi jogban elismert házasságok kánonilag érvénytelennek nyilvánításától – még ha nem is feltétlen csupán a világi hatalom súlyára tekintettel, hanem inkább azért, mert a kánoni érvénytelenség intézménye még nem bontakozott ki –, és megelégedett a szabálytalannak tartott házassági állapot helytelenítésével és Egyházi büntetésével, felmerül a kérdés, hogy e korra nézve nem anakronizmus-e a kanonizáció fogalmának használata a Bizánci Egyház magatartásának leírásához a császári törvénnyel kapcsolatban.

II. A KORAI KÖZÉPKOR

I. A barbár királyságok

A mondottak szerint a római jogi technikára és a keresztény erkölcsre alapuló házasságjog a római kor vége felé kezdett kibontakozni. A Római Birodalom bukása után Nyugaton kialakult különböző germán királyságokban a világi jog különböző volt. A házasság szabályozásának alapját az új országok törvényhozása és az egyházi zsinatok képezték. Egyes országokban más szabályok voltak érvényesek a germán eredetű népességre (*leges barbarorum*) és mások a római eredetű lakosságra (*leges romanae barbarorum*). A germán házassági szokások jelentősen befolyásolták a kor házasságjogát. A zsinatok nem adtak teljes és szerves tanítást a házasságról. Nagy Szent Gergely és Se-

⁵² Vö. L'HUILLIER 155.

⁵³ PL 63, 525; TIBILETTI 2187.

⁵⁴ Ecloga (ca. 741) 1, § 8. Már Iustinianus 74. és 117. Novellájában is szó van a házasságkötés lehetőségéről az Egyház védője (defensor) előtt valamely kápolnában (oratorium) 3-4 tanú jelenlétében (Nov. 74. 4. 1-2). Ez a szabály az első állami elismerése az érvényes házasságkötésnek egyházi cselekmény révén. Így a lelki elem kezd jogi jelentőséget nyerni.

⁵⁵ Eisagoge (885/886), 16, § 1.

⁵⁶ G. FERRARI, *Diritto matrimoniale secondo le Novelle di Leone il Filosofo*, in *Byzantinische Zeitschrift* 18 (1909) 159-175; L'HUILLIER 156-157; TOCANEL 26.

⁵⁷ L'HUILLIER 157.

⁵⁸ Vö. TOCANEL 30-36; L'HUILLIER 157-162.

villai Szent Izidor írásai azonban jelentős összefoglalókat tartalmaztak, melyek a későbbiekben erősen befolyásolták a klerikusok és szerzetesek felfogását.

A germán népek körében a házasságnak két általános jellemzője volt, egyrészt hogy a házasság két család között egy fajta szövetséget hozott létre, mely a kölcsönös ajándékozásban fejeződött ki (bár egyes szerzők inkább a nő vételáráról beszélnek), másrészt hogy a nő nem dönthetett a saját házasságáról. A hivatalosan elfogadott együttélés két alapvető formája volt ismeretes: 1) *Friedelehe*, amely elismert ágyasság⁵⁹ vagy alacsonyabb szintű házasság⁶⁰ volt, és amelynek létrejöttéhez nem volt szükséges sem a két család közti szerződés, sem a hozomány, viszont megkívánta a felek bizonyos beleegyezését és nem vetette alá a nőt a férj hatalmának (*Munt*), s talán könnyebben felbontható is volt. 2) A magasabb szintű házasság (*Muntehe*), mely egyesek szerint az egyetlen igazi házasság volt, a két nagycsalád közti szerződéssel járt. A házasságnak ez a formája két lépésben jött létre: az első mozzanata a *desponsatio* volt, melynek során a vőlegény ajándékot adott, a második mozzanatot a *tradiitio* jelentette; ennek keretében került sor az esküvői lakomára, (a menyasszony, az új asszony) átvitelére a férj házába és egy tanúk jelenlétében megvalósuló szimbolikus cselekményre. Egyesek szerint az elhalás is a házasság szükséges feltétele volt. Noha nem látszik bizonyítottnak, hogy az utóbbi elemet is általánosan nélkülözhetetlennek tekintették, kétségtelen, hogy e népek joga inkább hangsúlyozta ezt, mint a római jog.⁶¹

Egyes germán népek körében tipikus jelenség volt a nőrablás útján való házasságkötés (*Raubehe*), mely egyes szerzők szerint a *Friedelehe* egyik alfaja volt. Ebben az esetben nyilvánvalóan hiányzott a két család megállapodása. Az Egyház egyes állami törvényhozásokhoz hasonlóan erőteljesen elutasította ezt a gyakorlatot,⁶² de általánosan és világosan nem rendelte még el az ilyen házasságok érvénytelenségét. A kereszténység terjedésével, mely a házasság egysége és felbonthatatlansága érdekében a magasabb szintű házasságot támogatta, a többi együttélési formákat pedig házasságon kívüli kapcsolatnak tekintette, a *Friedelehe* fokozatosan jelentőségét veszítette. Mégis ebben az intézményes formában nagyobb volt a felek személyes beleegyezésének szerepe, mint a hivatalosabb *Muntehe* megkötésében.⁶³

A házasságkötésre való jogképesség terén ebben a korban az egyik legfőbb kérdés a szabadok és rabszolgák közti házasság tilalma vagy büntetése volt, bár az ide vonatkozó szabályok a világi hatóságoktól és nem a zsinatoktól szár-

⁵⁹ Igy GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 96 („dépourvu du caractère officiel d'acte familial”).

⁶⁰ Vö. W. OGRIS, *Friedelehe*, in *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Hrsg. A. Erlr – E. Kaufmann, I, Berlin 1971, 1293-1296.

⁶¹ Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 97.

⁶² Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 103; R. KÖSTLER, *Raub-, Kauf- und Friedelehe bei den Germanen*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung* 63 (1943) 92-136.

⁶³ Vö. OGRIS 1295; P. MIKAT, *Ehe*, in *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Hrsg. A. Erlr – E. Kaufmann, I, Berlin 1971, 816-817.

maztak.⁶⁴ A kor Egyháza küzdött az ellen az eddig elterjedt jelenség ellen, melyet vérfertőzésnek minősítettek, s amely a rokonok közti házasságkötésben állt (akár egyenes, akár oldalágon, a római számítás szerinti hatodik fokig), de jelenthetett sógorok közti házasságot is. A zsinatok az ilyen házasságokat kiközösítéssel büntetik.⁶⁵ Mégsem fogalmazzák meg egyelőre általános szabályként, hogy ez sajátosan egyházi bontó akadály. Bár olykor utalnak az Ószövetségre (Lev 18,6), úgy tűnik, hogy a kánonok nem tesznek mást, mint szankcionálnak egy olyan „akadályt” – hogy egy későbbi kor terminológiájával éljünk –, amelyet az „isteni jogból” vagy az állami jogból ismernek, de egyelőre nem létesítenek egyházkormányzati hatalmi intézkedéssel érvénytelenítő akadályokat. Egy harmadik probléma volt a klerikusok házassága kezdve a diakonátus, sőt olykor a szubdiakonátus fokozatától. Az ilyen házasságok tilosak és büntetendők voltak, de érvénytelenségüket akkor még nem rendelték el.⁶⁶ Hasonló volt a helyzet a szerzetesek és a tisztaságra kötelezettséget vállaló szüzek és özvegyek házassága esetében is. Ez utóbbi házasságok érvénytelenségét sem rendelte el az általános szabály, bár olykor előírták, hogy az ilyen „feleket” el kell választani egymástól.⁶⁷

2. A karoling kor

A karoling korban a keresztény Nyugat nagy részén megvalósult a világi törvényhozás egysége. Ezt a törvényhozást immár konkrétan befolyásolta az Egyház. A kapitulárék szerkesztésében is tetten érhető ez, hiszen ezeket a szabályokat a püspökök jelenlétében és részvételével fogadták el. A házasság előfeltételei és megkötésének módja lényegében továbbra is a fentebb leírt germán jog befolyása alatt marad. Ám e korszak során a házasságkötés előfeltételeit tovább pontosítják.⁶⁸ Különböző zsinatok jegyzékeket állítanak össze a vérfertőzés miatt tilos házasságokról vagy általános elvet fogalmaznak meg arról, hogy tilos a rokonok házassága – esetenként hetedíziglen.⁶⁹ Jelentős lépés valósul meg azokban a kapitulárékban, melyek püspöki hatáskörnek minősítik a vérfertőzés megállapítását, amit a püspök ítélete után világi szankciókkal is sújtanak.⁷⁰ A vérfertőző házasságok megelőzése így az Egyház feladata lesz, melynek úgy tesz eleget, hogy tanúkat hallgat meg a házastársak közötti vérrokonságról.⁷¹ Így

⁶⁴ GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 99-100.

⁶⁵ Conc. Aghen. (506), can. 61; Conc. Toletan. (527), can. 5; Conc. Epaonen. (517), can. 30; Conc. Parisien. (557), can. 4; Conc. Turonen. (567), can. 21; Conc. Matisconen. (585), can. 18; Conc. Autessioduren. (590), can. 27-32.

⁶⁶ Vö. Conc. Veneten. (465), can. 21; G. ROSSETTI, *Il matrimonio del clero nella società altomedievale*, in *Matrimonio nella società altomedievale. Settimana di studio XXIV, Spoleto 1976*, Spoleto 1977, I, 473-554.

⁶⁷ Vö. pl. Conc. Turonen. (567).

⁶⁸ Vö. J. IMBERT, *Le temps Carolingiens (741-891). L'Église: la vie des fidèles*, in (Histoire de Droit et des Institutions de l'Église en Occident V/2), Paris 1996, 15-55.

⁶⁹ Vö. Conc. Roman. (721); Conc. Roman. (743), can. 6; Conc. Compendien. (757).

⁷⁰ Vö. pl. Capitulare Haristallense (779), cap. 5; Capitulare missorum (805?), Capitulare missorum generale (802), cap. 35.

⁷¹ Conc. Foroiulien. (796-797), can. 8; vö. G. MATHON, *Le mariage des chrétiens*, Paris 1991,

feltűnik és kiterjed egy olyan érvénytelenítő házassági akadály, amelyet immár az Egyház saját hatalma hoz létre vagy legalább határoz meg. Hasonló jelenség figyelhető meg a nőrablás, valamint a szerzetesek házassága tekintetében, melynek értékelését és megítélését egyes kapitulárek a püspököknek tulajdonítják.⁷²

A házasság létrejöttét illetően, bár ebben a korban még hiányoznak az értekezések arról a problémáról, hogy mikor jön létre a házasság mint szentség, megjelennek olyan tekintélyes vélemények, így főként Reimsi Hinkmár elmélete, amelyek szerint a felbonthatatlanság a házastársak testi egyesüléséhez kapcsolódik,⁷³ az uralkodó felfogás mégis az I. Miklós pápa által megfogalmazott hivatalos álláspont, mely szerint a házassághoz elegendő a felek beleegyezése akkor is, ha hiányoznak a szertartások és a testi egyesülés.⁷⁴ Ez a kánonjogi felfogás fokozatosan felváltotta a germán szemléletet, amely inkább a családfők beleegyzését kívánta meg.⁷⁵

III. A HÁZASSÁG FELETTI EGYHÁZI JOGHATÓSÁG ELSŐDLEGES ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK KORA

A XI-XII. századtól fogva a házassági kérdések többségében – legalábbis Nyugaton – a kánonjog volt a meghatározó. Ugyanebben az időben kifejlődött az Egyház saját házasságjogának teljes rendszere, valamint a házassági ügyekben való egyházi bírászkodás.⁷⁶ Az Egyház fő törekvése az volt, hogy érvényt szerezzen a Krisztus tanítása szerinti felbonthatatlanságnak.

I. A beleegyezés szerepe

I. Miklós idézett válaszából kiindulva a középkori Egyház a házasság létrejöttéhez szükségesnek tartotta a felek beleegyezését.⁷⁷ A XII. századi bolognai iskola, sőt már maga Gratianus⁷⁸ szerint azonban a házasság létrejöttének folyamata a *desponsatióval* kezdődött (*matrimonium initiatum*) és a testi egyesüléssel vált teljessé (*matrimonium ratum* [!]) – a mai egyházjog a *matrimonium*

138-139.

⁷² Vö. Hlotarii et Karoli conventus, cap. 8; vö. IMBERT 30.

⁷³ Vö. IMBERT 35.

⁷⁴ JE 2812 (866); Nicolaus capitulis 106 ad Bulgarorum consulta respondet, in *Monumenta Germaniae Historica, Epistolae VI*, ed. E. Dümmler, E. Perels et alii, Berlin 1925, 569-570 (úny. 1978).

⁷⁵ Vö. pl. W. PREVENIER – Th. de HEMPTINNE, *Ehe. C. Ehe in der Gesellschaft des Mittelalters*, in *Lexikon des Mittelalters*, III, München – Zürich 1986, 1635.

⁷⁶ Az Egyház bírói illetékességének előzményeiről lásd IMBERT 56-60.

⁷⁷ A Gratianus előtti különféle kánonjogi gyűjtemények álláspontjáról lásd pl. G. PICASSO, *I fondamenti del matrimonio nelle collezioni canoniche*, in *Matrimonio nella società altomedievale. Settimana di studio XXIV*, Spoleto 1976, Spoleto 1977, I, 193-231; B. BASDEVANT-GAUDEMET, *Le mariage d'après la correspondance d'Yves de Chartres*, in *Revue historique de droit français et étranger* 61 (1983) 195-215.

⁷⁸ Lásd főként a következő *dictumokat*: C.27 q.2 p.c.34; C.27 q.2 p.c.39 és C.28 q.1 p.c.17. Vö. J. GAUDEMET, *Sur trois „Dicta Gratiani” relatifs au „matrimonium ratum”*, in *UA., Sociétés et mariage*, Strasbourg 1980, 379-391.

ratum kifejezéssel éppen ellenkezőleg a megkötött [de még el nem hált] házasságot jelöli, vö. CIC 1061. k. 1 § – vagy *perfectum*). Eszerint csak az így beteljesült házasság valósította meg teljesen a szentséget. A francia teológusok szerint viszont az elhálás nem volt szükséges a házasság létrejöttéhez. Petrus Lombardus olyan különbségtételt vezetett be, mely hosszú évszázadokon át meghatározó maradt. Megkülönböztette a házassági akarat jelenidejű szavak által való kifejezését (*per verba de praesenti*) ugyanennek jövő időben való kimondásától (*per verba de futuro*).⁷⁹ III. Sándor pápa dekretálisaiiban azután ezeknek a különféle korábbi elméleteknek a szintézise rajzolódik ki. Egyrészt hangsúlyt kap, hogy a házasságot csakis a beleegyezés hozza létre (*matrimonium... solo consensu contrahitur*),⁸⁰ másrészt a pápa elismeri, hogy a jövőre vonatkozó (*per verba de futuro*) szavakkal kifejezett házassági akaratnyilvánítást követő testi kapcsolat (*copula*) már a házasság meglétét igazolja.⁸¹ Ez az a lehetőség, melyet azután egy világos *consensus*-elmélet keretében a legnagyobb bolognai dekretista, Huguccio elméletileg is kifejti, megmagyarázva, hogy ebben az esetben a testi egyesülés nem létrehozója a házasságnak, hanem alapot ad arra a vélelemre, hogy a házassági beleegyezés immár ténylegesen is jelen van.

Ennek a tanításnak a nyomán Huguccio egykori tanítványa, III. Ince pápa törvényhozásában is tisztázza a házasság megvalósulásának két fő típusát. Az egyik a jelenszavas házasság (*matrimonium per verba de praesenti*), a másik pedig a jövőre vonatkozó házassági akaratnyilvánítást követő testi kapcsolat (*matrimonium per verba de futuro carnali copula subsecuta*), melynek elnevezésére a *matrimonium praesumptum* és a *matrimonium iuris interpretatione*⁸² kifejezéseket is alkalmazzák. A vélelmezett házasság lehetőségének ez az elmélete később klasszikus megfogalmazást nyert IX. Gergely dekretális-gyűjteményében.⁸³ A konszenzualizmus térhódítása azt eredményezte, hogy az egyházi törvényhozás szabályozta a kényszer⁸⁴ hatására vagy bizonyos feltételek kikötésével megkötött⁸⁵ házasságok érvénytelenségét is. A konszenzualizmus további

⁷⁹ Az eljegyzés és a házasság közti különbség újabb tisztázásához lásd pl. C. LARRAINZAR, *La distinción entre „fides pactionis” y „fides consensus” en el „Corpus iuris canonici”*, in *Ius Canonicum* 21 (1981) 31-100.

⁸⁰ X 4.1.14. A házasság a *de praesenti* adott törvényes beleegyezés után felbonthatatlan, függetlenül az elhálástól: X 4.4.3.

⁸¹ X 4.1.15 („mandamus... si inveneris, quod primam post fidem praestitam cognoverit, ipsum cum ea facias remanere”).

⁸² X 4.1.25; X 4.1.16. Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 180.

⁸³ X 4.1.30 („Is, qui fidem dedit M. mulieri super matrimonio contrahendo, carnali copula subsecuta, etsi in facie ecclesiae ducat aliam et cognoscat, ad primam redire tenetur, quia, licet praesumptum primum matrimonium videatur, contra praesumptionem tamen huiusmodi non est probatio admittenda”, ed. *Corpus Iuris Canonici II. Decretalium Collectiones*, ed. Ae. Friedberg, Lipsiae 1881, 672).

⁸⁴ Vö. pl. X 4.1.13-14; R. WEIGAND, *Ehe B. II Kanonisches Recht*, in *Lexikon des Mittelalters*, III, München-Zürich 1986, 1623.

⁸⁵ JL 14046, 14043 (X 4.1.5 és 4.5.3); 14042; JL 15729 (X 4.1.20 és 4.5.4; X 4.1.18 és 4.5.5); Po 1968 (X 4.5.6); Po 9664 (X 4.5.7); R. WEIGAND, *Die bedingte Eheschließung im kanonischen Recht I* (Münchener Theologische Studien, Kanonistische Abteilung 16), Mün-

következménye volt, hogy kiéleződött a klandesztin házasságok problémája. Igaz, hogy III. Sándor éppen a salernói érsekhez címzett híres levelében, melyben tisztázza, hogy a házasság létrejöttéhez a beleegyezés a testi kapcsolat nélkül is elégséges, megkívánja a *consensus* kifejezéséhez a „szokásos” formát, vagyis a pap vagy a közjegyző⁸⁶ jelenlétét, a tanúkat és a kölcsönös beleegyezés szóbeli kifejezését.⁸⁷ De ennek a pápának a különböző dekretálisaiban hangsúlybeli különbségek is vannak,⁸⁸ a későbbi pápák pedig olyan radikálisan fogták fel a beleegyezési elméletet, hogy a *Liber Extrában* az említett dekretális szövegéből már eltűnik a formára (illetve a beleegyezés kinyilvánításának formáságára) vonatkozó rész.

Az elhálásnak korábban tulajdonított jelentőség emlékeként megmaradt az a szabály, hogy a jelenszavas kijelentéssel kötött, de el nem hált házasságok esetén fennmaradt a felbontás lehetősége, ha az egyik fél szerzetbe akart lépni. Bár egyes teológusok azt sugallták, hogy az Egyház az ilyen házasságokat más esetekben is felbonthatja, az ilyen el nem hált házasságok alóli pápai felmentés gyakorlata csak a XV. században kezdődik és a Trentói Zsinat után válik általánossá.⁸⁹

2. A kötelező szertartások

Noha a feleket felszólították vagy például a IV. Lateráni Zsinaton⁹⁰ már kötelezték, hogy házasságukat nyilvánosan kössék vagy „szolemnizálják” (azaz a már létrejött házasságot utólag tegyék nyilvánossá) pap jelenlétében, *in facie ecclesiae*, de előírták a házasságkötés előtti hirdetéseket is⁹¹ az esetleges ér-

hen 1963, 178-181, 197-203, 286-290.

⁸⁶ Vö. pl. P. LEISCHING, *Die Ehesließungen vor dem Notar im 13. Jahrhundert*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 63 (1977) 20-46.

⁸⁷ JL 14091 (X 4.4.3 – *pars decisa!*). Vö. C. DONAHUE, *The Policy of Alexander the Third's Convent Theory of Marriage*, in *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law*, ed. S. Kuttner (Monumenta Iuris Canonici C, 5), Città del Vaticano 1976, 251-281.

⁸⁸ Vö. pl. DONAHUE, *The Policy* 280. III. Sándor szintéziséről lásd még pl. G. LE BRAS, *Le mariage dans la théologie et le droit de l'Église du XIIe au XIIIe siècle*, in *Cahiers de civilisation médiévale* 11 (1968) 191-202; R. WEIGAND, *Unauflöslichkeit der Ehe und Eheauflösung durch Päpste im 12. Jahrhundert*, in *Revue de Droit Canonique* 20 (1970) 44-64; (= UA., *Liebe und Ehe im Mittelalter* [Bibliotheca Eruditorum 7] Goldbach 1993, nr. 9); G. FRANSEN, *La formation du lien matrimonial au moyen âge*, in *Revue de Droit Canonique* 21 (1971) 106-126; C. DONAHUE, *The Dating of Alexander the Third's Marriage Decretals*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 68 (1982) 70-124.

⁸⁹ Vö. WEIGAND, *Unauflöslichkeit der Ehe* 44-51; E. SAUERWEIN, *Der Ursprung des Rechtsinstitutes der päpstlichen Dispens von der nicht vollzogenen Ehe* (Analecta Gregoriana 215), Roma 1980; DONAHUE, *The Policy* 252; UA., *English and French Marriage Cases in the Later Middle Ages: Might the Differences be Explained by Differences in the Property Systems?*, in *Marriage, Property, and Succession*, ed. L. Bonfield (Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History 10), Berlin 1992, 339.

⁹⁰ Const. 51.

⁹¹ Uo.

vénytelen kötések elkerülésére. Így az Egyház immár világosan szembekerül a házasság érvényességének vagy érvénytelenségének problémájával és teljes tudatossággal gyakorolja joghatóságát ebben a tekintetben. Ez a hatalom kiterjed mind az érvényes házasságkötésről szóló törvényhozásra, mind pedig a házassági ügyek eldöntésére egyházi bíró előtt.⁹²

3. Az akadályok

Ahhoz, hogy a felek képesek legyenek érvényes házasságot kötni, a virágzó középkor kánonjoga megkövetelte, hogy legalább a serdülőkort elérjék, hogy ne legyen közöttük túl szoros rokonság, sógorság vagy lelki rokonság⁹³ és hogy ne kösse őket ünnepélyes tisztasági fogadalom, s a férfi ne legyen nagyobb rendben lévő klerikus. A bontó akadályok tárgyában az Egyház immár teljes tudatossággal hoz rendelkezéseket. A IV. Lateráni Zsinat például⁹⁴ csökkenti a vérrokonság és a sógorság akadályának terjedelmét az oldalág negyedik fokáig. A XII. századtól az Egyház az impotenciát szintén bontó akadálnak ismeri el, s kikristályosodik a büntett (*crimen*) akadály is. A XII. századtól érvénytelennek tartják a nem kereszténnyel kötött házasságot is.⁹⁵

Ebben a korban már szerves és egységes kánonjogi elmélet fejlődik ki a házassággal kapcsolatban,⁹⁶ mely az egyházi bíróságokkal együtt erőteljesen hozzájárul az Egyház önálló házasságjogi rendszerének működéséhez. Az elmélet befolyásolja az egyes bontó akadályok alóli egyházi felmentés gyakorlati lehetőségét is.⁹⁷

⁹² GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 141.

⁹³ Ennek az akadálnak a jelenlétéről már Gratianusnál lásd E. DE LEÓN, *La „cognatio spiritualis” según Graciano* (Pontificio Ateneo della Santa Croce, Monografie Giuridiche 11), Milano 1996.

⁹⁴ Const. 50. („constitutiones super hoc editas sacri approbatione concilii reuocantes, presenti constitutione decernimus”, ed. *Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum*, ed. A. García y García [Monumenta Iuris Canonici A, 2], Città del Vaticano 1981, 90).

⁹⁵ Vö. WEIGAND, *Ehe. B. II 1623-1624*; ezekről az akadályokról a középkori kánonjogban lásd pl. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 195-221; F. CANTELAR RODRIGUEZ, *El matrimonio de herejes. Bifurcación del impedimentum disparitatis cultus y divorcio por herejia*, Salamanca 1972.

⁹⁶ Vö. R. WEIGAND, *Kanonistische Ehe traktate aus dem 12. Jahrhundert*, in *Proceedings of the Third International Congress of Medieval Canon Law*, ed. S. Kuttner (Monumenta Iuris Canonici C, 4), Città del Vaticano 1971, 59-79; UA., *Die Lehre der Kanonisten des 12. und 13. Jahrhunderts von den Ehe zwecken*, in *Collectanea Stephan Kuttner II* (Studia Gratiana 12), Bologna 1967, 445-478; UA., *Liebe und Ehe bei den Dekretisten des 12. Jahrhunderts*, in *Love and marriage in the Twelfth Century*, ed. W. van Hoecke – A. Welkenhuyzen (Mediaevalia Lovaniensia I/8), Leuven 1981, 41-58; J. G. ZIEGLER, *Die Ehelehre der Pönitential-Summen von 1200 bis 1350*, Regensburg 1956.

⁹⁷ Vö. pl. R. WEIGAND, *Zur Problematik des Naturrechts: Inhalt, Erkennbarkeit, Veränderlichkeit, Dispensierbarkeit*, in *Persona y Derecho* 25 (1990) 239-263 (a virágzó középkortól fogva bizonyos házasságok felbontásáról is a „felmentés” szót használva tettek említést).

Az önálló (és szinte kizárólagos) egyházi joghatóságot a házasság felett a középkori Nyugaton⁹⁸ az jellemezte, hogy igyekezett érvényre juttatni a felbonthatatlanságot, a felek szabad akaratát a házasságkötés terén, valamint annak lehetőségét, hogy különböző társadalmi osztályok tagjai házasságot kössenek egymással. Megjegyzendő azonban, hogy mind a korai középkorban, mind pedig a házasság főként kánoni szabályozásának idején nagyok voltak a különbségek a törvényhozás és a társadalom viselkedése között.⁹⁹ A házassági perek egyes gyakori fajtái, legalábbis bizonyos vidékeken, csakis a legmagasabb társadalmi osztályok tagjai között fordultak elő.¹⁰⁰ Még az egyházi bíróságok is nem egyszer eltérő gyakorlatot folytattak,¹⁰¹ mely olykor még bizonyos kánonokkal is ellentétesnek minősült.¹⁰²

IV. AZ ÚJKOR

Az újkor nyugati házasságjogát jellemző legfőbb esemény, hogy a házasság érvénytelenségének terhe alatt meghatározott formát írtak elő a beleegyezés kinyilvánítására. Egy másik fontos változás, mely azonban a kánonjog rendszerén kívül következett be, a polgári házasságkötés bevezetése és elterjedése volt.

1. *A trienti forma*

A házasságkötés érvényességéhez szükséges forma bevezetésére az egyházjogban először a Trentói Zsinat 1563. november 11-én kelt *Tametsi* kezdetű dekrétumával¹⁰³ került sor. Ezt a szabályozást, ha fokozatosan és bizonyos eltérésekkel is, a katolikus országokban elfogadták.¹⁰⁴

A protestáns országokban viszont a vallási szertartást még nem tekintették szükségesnek az érvényességhez. Noha a protestáns reformáció teológusai az egyházi házasságkötést nagyon helyénvalónak tartották, nem minősítették azt szükségesnek a házasság létrejöttéhez. A XVII. századtól a protestáns államok büntetni kezdték az egyházi esküvő nélküli házasságot. A XVIII. századtól

⁹⁸ Az Egyház illetékességéről a házasság tekintetében lásd pl. A. MOSTAZA, *La competencia de la Iglesia y del Estado sobre el matrimonio hasta el concilio de Trento*, in *Ius Populi Dei. Miscellanea in honorem Raymundi Bidagor*, III, Roma 1972, 287-357, az Egyház illetékességi monopóliumáról a XII.-XVI. században lásd különösen 295-302.

⁹⁹ Vö. pl. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 98-99, 140-141.

¹⁰⁰ Vö. pl. P. ERDŐ, *Eheprozesse im mittelalterlichen Ungarn*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 72 (1986) 262.

¹⁰¹ Vö. pl. DONAHUE, *English and French Marriage Cases* 343, 364-366.

¹⁰² Vö. pl. ERDŐ, *Eheprozesse* 269.

¹⁰³ Vö. pl. R. WEIGAND, *Die Einführung der Formpflicht für die Eheschließung durch das Tridentinum und die bedingte Eheschließung*, in *Würzburger Diözesan-Geschichtsblätter* 35/36 (1974) 261-273 (= *Liebe und Ehe im Mittelalter* [Bibliotheca Eruditorum 7] Goldbach 1993, nr.6); G. DI MATTIA, *Il Decreto „Tametsi“ e le sue radici nel concilio di Bologna*, in *Apollinaris* 53 (1980) 476-500.

¹⁰⁴ Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 286-311; J. BERNHARD, *Le mariage*, in J. BERNHARD – CH. LEFEBVRE – F. RAPP, *L'époque de la réforme et du Concile de Trente* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident XIV), Paris 1990, 212-302.

kezdve pedig ezek az államok általában előírták az egyházi szertartást a házasság érvényességi követelményeként.¹⁰⁵

2. A házassággal kapcsolatos világi törvényhozás erősödése és a polgári házasság bevezetése

A protestáns teológiai szemlélet szerint a házasság, noha nem mentes minden lelki jelentőségtől, mint jogintézmény a világi jogrendre tartozik. Mégis a házasság polgári kötését csak lassan vezették be és ez kivételes maradt a protestáns országokban egészen a XVIII. századig, amikor egyes „protestáns” államok olyan házasságjogot kezdtek kifejleszteni, mely immár a protestáns teológia elveitől is eltért. A szabadon választható (fakultatív) polgári házasságkötést először Hollandiában vezették be 1580-ban. Kötelező polgári házasságot írtak viszont elő Angliában 1653-ban, Cromwell idején. Poroszországban pedig, olyan esetekben, amikor a protestáns lekipásztorok olyan felek esketését utasították vissza, akik az állami jog szerint házasságot köthettek, 1749-től rendelkezésre állt a polgári házasságkötés lehetősége.¹⁰⁶

A Trentói Zsinaton nagy hangsúllyal merült fel az a kérdés, hogy milyen hatalma van az Egyháznak a házassági kötelék létrejötte terén. Ismételt viták után az az álláspont került előtérbe, amely szerint az Egyháznak van hatalma érvénytelenítő házassági akadályok létesítésére,¹⁰⁷ és arra is, hogy a klandesztinitást, vagyis a kánoni forma hiányát érvénytelenítő akadálynak nyilvánítsa. Egyes zsinati atyák még ennél is határozottabbak voltak, mivel elismerték, hogy a házassági szerződés egyben szentség is, és az Egyháznak joga van részt venni a szerződés érvényes létrehozásában. Egyesek az Egyháznak azt a jogát is elismerték, hogy módosítsa ennek a szentségnek a formáját, mivel azt Krisztus nem határozta meg.¹⁰⁸ Az állam illetékességének kérdését a házasság területén ez a zsinat sajátos témaként nem tárgyalta, hanem megelégedett azok kiközösítésével, akik tagadták, hogy a házassági perek az egyházi bíróságokra tartoznak.¹⁰⁹ Bellarmin Szent Róbert volt az, aki ennek a zsinati kánonnak az alapján tagadta később a világi bírók illetékességét házassági ügyekben, s csupán az egyházi bíróknak alárendelt illetékességet ismert el számukra.¹¹⁰

¹⁰⁵ MIKAT, *Ehe* 821; pl. Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten (1794) II, 1, § 136.

¹⁰⁶ Kabinettsordre, 1749. február 8; vö. MIKAT, *Ehe* 822.

¹⁰⁷ Conc. Trident., sess. XXIV, Canones de sacramento matrimonii, cann. 3-4 („3. Si quis dixerit, eos tantum consanguinitatis et affinitatis gradus, qui Levitico exprimuntur, posse impedire matrimonium contrahendum, et dirimere contractum; nec posse ecclesiam in nonnullis illorum dispensare, aut constituere, ut plures impediunt et dirimant: a. s. 4. Si quis dixerit, ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia, vel in iis constituendis errasse: a. s.”), ed. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. J. Alberigo – J. A. Dossetti – P. P. Joannou – C. Leonardi – P. Prodi, ³Bologna 1973, 754).

¹⁰⁸ Vö. BERNHARD 270-272.

¹⁰⁹ Conc. Trident., sess. XXIV, Canones de sacramento matrimonii, can. 12.

¹¹⁰ *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos*, controv. de sacr. matrim; vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 328-329.

Mindezen fejlemények ellenére, a katolikus országokban is elkezdődött a házassági kérdésekkel kapcsolatos állami törvényhozás. Franciaországban már a XVI. század közepétől számos törvényhozói intézkedés figyelhető meg a házassági fegyelem különféle vonatkozásairól. Több realista szerző különbségtételt vezet be és igyekszik elválasztani a házasság társadalmi jellegét és vallási valóságát, elválasztva így a szerződést a szentségtől.¹¹¹ E jogfejlődési folyamat első szakaszában az állam törvényeket kezdett hozni a házasságkötésről,¹¹² illetve helyenként saját érvénytelenítő akadályokat vezetett be.¹¹³ A folyamat második szakaszának nyitányát II. József 1783. január 16-i pátense jelentette, mely Ausztria számára teljes és szerves állami házasságjogot határozott meg, bár a polgári házasságkötést még nem vezette be. Az ilyen fajta törvényhozásban mégis szinte előre adva volt az összeütközés az állam és a papok között, akiket az állami törvény olyankor is kötelezett a házasságkötésnél való közreműködésre, amikor ezt a kánonjog nem tette lehetővé (pl. katolikus és protestáns fél házasságkötésekor, ha a házassági akadály alól nem kaptak egyházi felmentést), illetve el kellett utasítaniuk az esketést olyankor is, amikor a felek között csupán állami házassági akadály állt fenn. A Habsburg birodalomban és számos német államban a XIX. század második feléig az állam megelégedett azzal, hogy kényszerítse a papokat saját egyházi előírásaik helyett az állami normák követésére, vagy kísérletet tett arra, hogy a katolikus Egyházzal megegyezésre jutva találjon megoldást az ellentétre.¹¹⁴ A folyamat harmadik fázisát a polgári házasság bevezetése jelentette. Franciaországban a fakultatív polgári házasságot protestánsok számára már 1787-ben bevezették. De a forradalmi állam 1792. szeptember 20-i törvényével minden vallási házasságkötés elismerését elutasította, kötelező polgári házasságot írt elő és bevezette a válás lehetőségét.¹¹⁵ Az 1804-ban kiadott *Code civil*-lel a polgári házasság rendszere szerves egésszé vált és terjedni kezdett más országokban is.¹¹⁶ Ennek a fejlődésnek a következménye volt, hogy

¹¹¹ Lásd pl. Jean Launoy (1603-1678), Le Ridant, Lorry, Bourjon, Pothier traktátusait; vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 327-334.

¹¹² Franciaországból lásd pl. Ordonnance de Blois (1579).

¹¹³ Igy pl. Mária Terézia, aki 1753. április 12-i pátensével a szülők beleegyezésének hiányát bontó akadályként vezette be, 1756. május 8-i dekrétumával pedig elrendelte az előjárói engedély nélkül házasságot kötő katonatisztek házasságának érvénytelenségét; vö. A. CSIZMADIA, *Le mariage à l'époque féodale et l'exécution des dispositions du concile de Trente*, in A. CSIZMADIA – A. DEGRÉ – E. F. SOMFAI, *Études sur l'histoire du droit de mariage de Hongrie* (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécsi publicata 94), Pécs 1979, 13. Franciaországról lásd R. LETINIER, *La création de nouveaux empêchement de mariage dans la pratique gallicane de l'ancienne France*, in *Ius Canonicum* 21 (1981) 101-142.

¹¹⁴ Vö. pl. M. KAISER, *Assistenz, passive*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, ed J. Höfer – K. Rahner, I, ²Freiburg 1957, 945; W. M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts*, IV, Wien-München 1966, 296-304. Előzetes tárgyalásokon alapuló megoldás volt az úgynevezett Lambruschini-féle instrukció, melyet XVI. Gergely 1841. április 30-án kiadott *Quas Vestro* kezdetű brevéhez fűztek, s amely elismerte a kánoni forma nélkül kötött vegyes házasságok érvényességét a magyar korona országainak területén. Vö. HANUY, F., *A jegyesség és a házasságkötési forma kifejlesztése a Ne Temere decretumig*, Budapest 1912, 293; VÁRADY, L. Á., *Lonovics József római küldetése*, Budapest 1924.

¹¹⁵ Vö. GAUDEMET, *Le mariage en Occident* 389-394.

¹¹⁶ Először a Code civil kiterjesztése útján Európa más részein, majd a Német Birodalomban az 1875. február 6-án kiadott Reichsgesetz révén; Magyarországon az 1894. évi XXXI. tör-

napjainkban az európai és európai hatásra szerveződő országokban mindenütt létezik polgári házasság, ám ennek két alapvetően különböző formája van. Az egyik a kötelező polgári házasság, a másik pedig a fakultatív, azaz a vallási házasságkötés helyett, annak alternatívjaként választható polgári házasság. Ez utóbbi típushoz tartoznak egyrészt az északi vagy az angolszász jog hatása alatt álló országok, másrészt pedig olyan katolikus hagyományú országok, melyek gyakran konkordátumban rendezték a házasság kérdését.¹¹⁷ Kelet-Közép-Európa néhány országában a kötelező polgári házasságot a közelmúltban a fakultatív polgári házasság váltotta fel.¹¹⁸ Mégis megállapítható, hogy a házassággal kapcsolatos állami törvényhozás immár meglehetősen elszakadt a katolikus teológiai és kánonjogi alapoktól.

Az egyházi hatóság és az egyházi tudomány¹¹⁹ nagy késéssel reagált a szerződés és a szentség elválasztására, valamint az állami házasságjog születésének jelenségeire.¹²⁰ Ez a késés talán annak is tulajdonítható, hogy a Trentói Zsinat

vénnyel. Vö. pl. D. SCHWAB, *Grundlagen und Gestalt der staatlichen Ehegesetzgebung in der Neuzeit bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, Bielefeld 1967; F. POTOTSCHNIG, *Staatlich kirchliche Ehegesetzgebung im XIX. Jahrhundert („Instructio Austriaca“)*, Wien 1974; S. FERRARI, *Legislazione ecclesiastica e matrimonio religioso tra diritto civile e diritto canonico*, in *La norma en el Derecho Canónico. Actas del III Congreso Internacional de Derecho Canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, Pamplona 1979, I, 443-456; P. MIKAT, *Die bürgerliche Eheschließung und Ehescheidung*, in *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Hrsg. J. Listl – H. Müller – H. Schmitz, Regensburg 1983, 827-836; D. GIESEN, *Die bürgerliche Eheschließung und Ehescheidung*, in *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Hrsg. J. Listl – H. Schmitz, Regensburg 1999, 1001-1012.

¹¹⁷ A különböző kategóriákba tartozó országok jegyzékét lásd G. PRADER, *Il matrimonio nel mondo. Celebrazione – nullità e scioglimento del vincolo*, Padova 1986, 3-14.

¹¹⁸ Horvátországban az Apostoli Szentszék és a Horvát Köztársaság között 1996. december 19-én kötött, jogi kérdésekről szóló megállapodás 13. cikkelye (AAS 89 [1997] 283-284) garantálja nem csupán az egyházi házasság elismerését, hanem az egyházi bíróságok érvénytelenségi ítéleteit és a legfőbb egyházi hatóságnak a házasság felbontásáról szóló döntéseit is elismeri. Lengyelországban az 1998. március 25-én ratifikált konkordátum 10. cikkelye (AAS 90 [1998] 317-318) elismeri az egyházi házasság polgári hatásait, de csak akkor, ha a felek között nincs állami jog szerinti akadály, és ha a felek kifejezik akarataikat, hogy a polgári hatásokat is el kívánják érni, továbbá ha a házasságkötést átvezették a polgári anyakönyvbe is. Az egyházi házasságot polgárilag Szlovákiában is elismerik.

¹¹⁹ A Trentói zsinat előtti elméletekről az Egyház illetékességével kapcsolatban a házasság területén lásd MOSTAZA, *La competenza de la Iglesia* 302-332.

¹²⁰ Vö. Pius VI, Litt. Ap. *Deesemus Nobis*, ad Episc. Moluten. 1788. IX. 16; Const. Ap. *Auctorem fidei*, 1794. VIII. 23; Pius VII, Litt. *Etsi Fraternitatis*, 1803. X. 8; Gregorius XVI, Enc. *Commisum divinitus*, 1835. V. 17; Pius IX, Litt. Apost. *Ad Apostolicae Sedis*, 1851. VIII. 22; *Syllabus*, 1864. XII. 8, propos. 65-74; Leo XIII, Litt. *Ci siamo*, 1879. VI. 1; Enc. *Arcanum divinae Sapientiae*, 1880. II. 10; Enc. *Humanum genus*, 1884. IV. 20; stb. vö. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab e.mo Petro Card. Gasparri auctus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1974, 342-343, 5. jegyz. (ad can. 1016). Lásd még Pius XI, Enc. *Casti connubii*, 1930. XII. 31. Vö. U. NAVARRETE, *Matrimonio cristiano e sacramento*, in AA.VV., *Amore e stabilità nel matrimonio*, Roma 1976, 55-75. A II. Vatikáni Zsinat után újra felvetették a szentség és a szerződés elválasztásának kérdését, vö. pl. J. B. SEQUEIRA, *Tout mariage entre baptisés est-il nécessairement sacramental? Étude historique, théologique et canonique sur le lien entre baptême et mariage*, Paris 1985; Commissio Theologica Internationalis, Doc. *Foedus matrimoniale*, 1977. XII. 6; vö. Y.

előtti teológia nem utasította el kategorikusan az állami illetékesség elismerését a házasság bizonyos vonatkozásairól való törvényhozásra.¹²¹ A Tridentinum után azt hangsúlyozták, hogy a keresztények közötti házasságban a szerződés és a szentség elválaszthatatlanok, s hogy egyedül az Egyház illetékes törvényeket hozni és bírászkodni a keresztények házasságáról, kivéve a házasság polgári hatásai tekintetében (vö. később 1917-es CIC can. 1016; XI. Pius, Enc. *Casti connubii*, 1930. XII. 31, nr. 577-583; CIC can. 1059).

V. A XX. SZÁZAD TENDENCIÁI A TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉS FÉNYÉBEN

A házasság kánonjogi kifejeződésének rövid történelmi áttekintése után összefoglalásként vagy tanulság gyanánt vessünk néhány pillantást a századunkban megfigyelhető fejlődési tendenciákra.

1) Századunkban a kánoni házasságjog autonóm rendszerének erőteljes tökéletesedési folyamata figyelhető meg,¹²² mely mind a latin, mind a keleti házasságjog ismételt kodifikációjához vezetett és az Apostoli Szentszék bíróságai által hatékonyan irányított házassági bírászkodás fejlődését vonta maga után.¹²³ A II. Vatikáni Zsinat után mind a törvényhozás, mind a bírói gyakorlat nagyobb jelentőséget tulajdonít az emberi személy szempontjainak, növekszik az érzékenység a házassági beleegyezésre való pszichés képesség problémái iránt.

2) Mint a bőséges teológiai és kánonjogi irodalom tanúsítja és a tanítóhivatali megnyilatkozások nagy számából is kitűnik, az Egyházban erőteljes elméleti reflexió van folyamatban a házassággal mint intézménnyel és szentséggel kapcsolatban. Ez az elmélyülés igyekszik szembenézni az új jelenségekkel is.

3) Az Egyház házassági törvényhozása immár az állami törvényhozással párhuzamos valóság. Ez a helyzet legvilágosabban azokban az országokban mutatkozik meg, ahol a polgári házasságkötés kötelező. Ebben a szisztémában a két jogrend, amint ezt az immár évszázados tapasztalat igazolja, egymástól függetlenül tud működni, s mindkettő képes arra, hogy saját szabályait a saját eszközeivel betartassa. Ez olyan helyzet, mely kifejezi az egyházjog elsődleges jogrend mivoltát és egyben sajátosan lelki jellegét is. Kényes helyzet állt elő az 1983-as Codex 1059. kánonjával, mely tartózkodik attól, hogy szabályozza a nem katolikus keresztények házasságát.¹²⁴

CONGAR, *La Commission Théologique Internationale, déc. 1977, et le can. 1012*, in *Revue de Sciences Philosophiques et Théologiques* 65 (1981) 295-298; D. BAUDOT, *L'inséparabilité entre le contrat et le sacrement de mariage: la discussion après le Concil Vatican II*, Roma 1987; J. CASTAÑO, *Il matrimonio è contratto? (Quaestio disputata)*, in *Periodica* 82 (1993) 431-476.

¹²¹ Pl. Pedro de Soto; vö. MOSTAZA, *La competencia de la Iglesia* 329-332.

¹²² Már a S. Congr. Concilii 1907. VIII. 2-án kiadott *Ne Temere* kezdetű decretuma világosabban szabályozta a házasságkötést. A házasságjog kodifikációjára pedig az 1917-es CIC-ben, majd az 1983-as CIC-ben került sor a latin egyház, az 1949. II. 22-én kiadott *Crebrae allatae* kezdetű motu proprioán és az 1990-es CCEO-ban pedig a keleti egyházak számára.

¹²³ A *Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae*, Roma 1909 kk. sorozatának kiadásával. Újabb ezek a döntvények megjelennek CD-n is.

¹²⁴ Vö. U. NAVARRETE, *Competentia Ecclesiae in matrimonium baptizatorum eiusque limites*, in *Periodica* 67 (1978) 95-115, különösen 106. A Tanítóhivatal ugyanis évszázadok óta hangsúlyozza, hogy törvényeket hozni a keresztények (!) házasságáról egyedül az Egyház

4) Úgy tűnik, előtérbe kerül a pasztorális kérdésfelvetés, a házasság érvénytelenségéről és semmisségéről szóló kánoni szabályok pedig egyre inkább a szentségi fegyelemre tekintettel nyernek alkalmazást, például mint olyan eszközök, melyek nem egyszer lehetővé teszik elváltak és polgárilag újráházasodottak házassági helyzetének rendezését és így azt, hogy szentségekhez járulhassanak. Ugyanennek a jelenségnek egy másik vonatkozása az, hogy a tisztán egyházi jogi akadályok többsége fokozatosan elveszíteni látszik megelőző szerepét, mivel századunkban az ilyen akadályok száma csökkent, terjedelmük szűkült, s az alóluk való felmentés lehetősége erőteljesen megnövekedett, mivel a fenntartott akadályok nagymértékben csökkentek, s a felmentői hatalmat a főpásztorok is széles körben delegálták a papoknak. A felmentés lelkipásztori oka is igen tág magyarázatot kapott. Mindezek miatt úgy tűnik, hogy a hangsúly áttevődik – már azért is, mert sok helyütt a kánoni házasságnak nincs polgári hatása – a házasság társadalmi intézménye egészének egyházi irányításáról az egyes házassági és nem házassági helyzetek erkölcsi és egyházfegyelmi minősítésére és azoknak a híveknek a lelkipásztori gondozására, akik ilyen helyzetben élnek.

5) A kánoni házasságot körülvevő összefüggési rendszer változik. Általában a házasságnak bizonyos értékei, sajátosan pedig a keresztény házasságnak olyan értékei, mint a szentségi jelleg, a termékenység, a szerelem, a hűség és különösen a család a maga egészében elmélyült kutatások tárgyát képezi az Egyházban. A Tanítóhivatal is számos megnyilatkozásban foglalkozik velük. Úgy tűnik, hogy nem minden ide tartozó problémát lehet és kell kánonjogi eszközökkel kezelni. Sajátosan is nehéznek látszik a házasságot egy kánoni családjog rendszerébe helyezni. A családjognak ugyanis számos vonatkozása (így a vagyoni viszonyok és a nevelési jog), a társadalmilag hatékony szabályozáshoz olyan eszközöket kíván, amelyek inkább az állami jogot jellemzik.

6) A kánoni házasságjog pasztorális és spirituális szerepének növekedésével azonban sajátos pasztorális és egyben kánonjogi probléma merül fel: Hogyan lehet az Egyház általános gyakorlatába jobban beilleszteni a különböző házassági helyzeteknek a szentségi életben való részvételre, illetve annak eltiltására koncentráló egyházi megközelítését egy olyan korban, amikor a nyilvános vezeklési fegyelem rendszer nincs érvényben.

7) Mint minden korban, ma is létezik némi feszültség a gyakorlat és a keresztények házassága által képviselt értékek között, így a házasság kánoni kifejezései is tanúságtételként jelennek meg Krisztus tanításáról a világ előtt.